

TELEPÍTÉSI ÜGYÜNK.

*

A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁGBAN FELOLVASTA:

D^r. ECSERI LAJOS.

KÜLÖNLENYOMAT A «MAGYAR GAZDÁK» LAPJÁBÓL.

B U D A P E S T ,
HORNYÁNSZKY VIKTOR CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA
1899.

I. Régibb telepítéseink.

Megoldásra váró országos fontosságú közgazdasági kérdéseink közt alig van egy is, mely irodalmi téren gyakrabban tárgyalva lett volna és melyre nézve egyúttal több gyakorlati tapasztalás útján szerzett adat állna rendelkezésünkre, mint a telepítés kérdése.

Midőn mégis az e tárgyra vonatkozó értekezések számát én is növelni kívánom, annak okát abban adom, hogy a kérdés igen sok oldalról meg lett ugyan vitatva eddig, de nem találok eléggé kifejtve a telelés egyes nevei közti eltérést, a különböző célok elérésére alkalmas eszközöket és az eléri eredmények feltüntetését. A telepítést másként kell megbírálnunk, ha a népesség számának növelését tartjuk szem előtt: másként, ha mint gazdasági kérdést a föld jobb kihasználása szempontjából tekintjük. Ismét másként bíráljuk el, ha arról van szó, hogy az egészséges birtokmegoszlást miként mozdíthatjuk elő általa, azt keresvén, mily birtokmegoszlás mellett van legtöbb elégedett s jó módban levő család, melyek az erős államnak' s egészséges társadalomnak támaszai. Ismét más elbírálás alá esik a telepítés kérdése, mint nemzeti kérdés, a magyar faj terjeszkedésének s superioritásának szempontjából, vagy a mezőgazdasági munkáskérdés megoldására alkalmas eszköz gyanánt tekintve. Egészen más feladata van a telepítésnek, ha a telepéseket más vidékről hozza új

lakhelyeikre; ismét más célja van a vidékenkint való helyi, benső telepítésnek; más lesz a helyes eljárás, ha az állam a telepítő, más, ha község vagy magánember az; más új községek létesítése, ismét más úgynevezett hozzátelepítések esetén.

A régiebb telepítések nem ölelték fel mindezen feladatokat, csupán azok egyikét vagy másikat kívánták megvalósítani, s azért kitűzött céljukat könnyebben és jobban meg is közelítették. A magyar állam megállapítása óta majd minden időszakban szakadatlanul folyamatban volt a ritka népességű országba új lakosok letelepülése. Történetileg bebizonyított dolog, hogy az országban most élő nemzetiségek közül a honfoglaláskor a horvátokon kívül egy sem lakott az országban, a többiek lassankint vándoroltak be az üresen álló, vagy a háborúk dúlásai által lakatlanná lett területekre, egyes népfajokat pedig régi királyaink hívtak be, vagy telepítettek le erőszakkal. A régiebb eseményeket itt mellőzve, csak az Alföldnek a török uralom alól történt felszabadítását említem fel, mely egyszersmind egy nagy telepítési akció kezdete volt, a természet minden javával megáldott, de néptelen és mocsaras vadonná változott terület benépesítésére. A fejlődés két irányban történt, mi a politikai viszonyok következménye volt. A karloviczi békekötés után ugyanis a felszabadított területnek, a Maros folyótól északra eső része közigazgatásilag visszacsatoltatok, s vármegyei szervezetet nyert. A földbirtok egy kis részét a régi birtokosok utódai kapták vissza, a gazdátlanul maradt s a kincstárra szállt birtokok legnagyobb részét az vagy eladta vagy az uralkodók az érdemek jutalmául elajándékozták. Az új birtokosok érdekében állott földjeiket benépesíteni s az ország különböző részeiből telepítet-

tek le jobbágyokat igen nagy kedvezmények biztosítása mellett.

Alapjában a földművelési rendszer itt ugyanaz volt, mint az ország más részeiben, csak a jobbágyok helyzete volt sokkal kedvezőbb. Ezen viszonyoknak, melyekből a mai magyar parasztgazda osztály s az alföldi földműves munkások nyerték eredetüket, közelebbi ismertetése tárgyunk keretén kívül esik, csak azt jegyzem meg, hogy az újonnan kivándorlott lakosság néhány nagyobb tót s néhány kisebb német sziget kivételével túlnyomó részben magyar nemzetiségű volt, mi az Alföld magyar jellegét biztosította.

A Maros déli oldalán fekvő terület ellenben részint a török elleni védelmül, részint a forrongó magyarság' féken tarthatása céljából katonai igazgatás alatt maradt. Előbb a Maros mentén letelepített ráczokat szervezte katonailag a bécsi haditanács, majd a Rákóczi-forradalom leverése és a passzaroviczi békekötés után a Marostól délre eső egész területből a temesi bányságot alakította meg.

A mint ezen tartomány szervezése, úgy annak betelepítése körül is bizonyos magyarelles irány ismerhető fel. A török uralom alatt Temesvár vidékének régi, túlnyomóan magyar lakossága nagyon megfogyott, sőt csaknem elenyészett. Ennek pótlására nem törekedtek, magyar lakosság telepítését szándékosan mellőzték úgy, hogy mindössze néhány tiszamenti község tartotta meg magyar jellegét.

A temesi bányságba és a határos Bács-Bodrog-megyébe részint a törökök elől menekülő számos szerb családot, részint a német birodalomból, továbbá Olasz-, Francia-, sőt Spanyolországból származó gyarmatosokat telepítettek le. A keleti hegyeket és azok alját a szom-

széd Erdély s Oláhország felől sűrű tömegekben oláh rajok szállották meg, bár a bányavidékekre itt is németeket telepítettek. A németek betelepítését a temesi bántság megszüntetése után is folytatta a nagy germanizátor II. József és pedig a telepésekre nézve rendkívül előnyös feltételek mellett.

Például Franzfeld, torontálmegyei községben száz-nál több Dél-Németországból beköltözött család következő feltételek mellett telepedett meg : Minden telepes kapott 24 kat. hold szántóföldet 3 tagban, 10 hold rétet, egy hold kertet és közös használatra fejenként egy hold erdőt és 8 hold legelőt. Mindezt teljesen ingyen, sőt arról is gondoskodva volt, hogy a környékbeli községek lakosai az új telepések földjeit felszántsák és bevessék, az ugarlást részükre elvégezzék, a munkadíjakat s a vetőmagot a kincstár előlegezte. A telepes tehát egészen készre ment új lakhelyére, fel volt építve háza és istállója, melyért 374 frttal terheltetett meg, továbbá mindegyik kapott hitelbe 2 lovat 80 frtéért, 1 tehenet 26 frtéért, 1 kocsit 40 frtéért, ekét 7 frtéért, lószerszámot s más gazdasági eszközöket, mint kaszát, kapát, ásót is igen olcsón. Azonkívül családja nagyságához képest a kincstártól 35 frttól 70 frtig kapott minden települő útiköltséget. A házi és gazdasági felszerelések fejében, mint azt fenmaradt számadások bizonyítják, egy-egy telepes 630 frttal tartozott a kincstárnak, ezt kamat nélkül 10 év alatt fizették vissza, eleinte forintonként, később nagyobb részletekben: a kincstár el is engedett egyszer 200 frtot, máskor 23 frt 50 krt. Mindezekben felül a telepések 10 évi adómentességben részesültek. így keletkeztek az ingyen kiosztott legjobb minőségű bánssági és bácskai földeken a gazdag és virágzó sváb községek.

II. Kincstári birtok eladások.

Ezen nagy buzgalommal folytatott telepítési munkálatokat a francia forradalom s a napóleoni háborúk szakították meg, mikor pedig ezek lezajlottak, akkorra nagyot fordult a világ sorja. Letűnt az úgynevezett felvilágosodott abszolutizmus kora, melyben a fejedelmek saját személyes feladatukul tekintették a népek javáról gondoskodni, midőn az uralkodók: Poroszországban Nagy Frigyes, Oroszországban II. Katalin, nálunk II. József, maguk járták be a gyér népességű országrészeket s úgyszólván személyesen toborozták a telepeseket is. Letűnt a fiziokraták közgazdasági iskolája is, mely után az országok kormányzói indultak s melynek tanai ^szerint az összes közgazdasági termelésnek nemcsak alapja, hanem hasonlíthatlanul legfontosabb része gyanánt a mezőgazdaságot tekintették s annak emelését tartották az állam legfőbb feladatául. Midőn pedig később a földbirtok értéke is emelkedett, másfelől az állami kiadások folyton növekedtek s a kincstár, úgyszólván állandóan szorult helyzetben volt, a telepítést az állami birtokok eladása váltotta fel. Ez a rendszer a jelen században egész e legutóbbi időkiig uralkodó volt, csodálatos összhangzásban az időközben egyeduralomra vergődött merkantilista közgazdasági tanokkal, melyek szerint az állami feladatát nem képezheti a termelés, ez minden téren a magán tevékenységnek hagyandó fenn. Az állam ingatlan birtokai, e tanok szerint, a régi letűnt középkori gazdálkodás maradványai, melylyel mielőbb felhagyni s az állami jószágokat eladni kell. A modern közgazdasági tudomány ezen követelése kapcsolatban a kincstár örökös pénzzavarával az állami birtokok legnagyobb részének eladására vezetett. Különösen nagy

volt e tekintetben az abszolutizmus korszaka, de még az alkotmány visszaállítása után is, egész a nyolczvanás évekig, mint az még bizonyosan élénk emlékezetben is van, az állami birtokok eladása volt a jelszó, részint pedig az akkori rossz állami pénzügyi viszonyok miatt egyúttal kénytelenség is.

Ezen korszakban az államjóságek igen tekintélyes része eladatott, melyek, ha az állam birtokában megmaradtak volna, ma megbecsülhetetlen eszközök lehetnének a telepítés s a magyar nemzetiség erősítése és fejlesztése szolgálatában. Még szerencse, hogy az állami birtokokból kevés került idegen nemzetiségűek kezére, sőt néhol, így pl. Csanád- s Aradmegyében, a kincstári birtokok vevői és bérlőiből erőteljes gentryosztály is alakult, melynek társadalmi s közgazdasági tekintetben még ma is nagy jelentősége van. Sőt egyes állami birtokokat kisbérlők, vagy dohánytermelők vettek meg s ezeken új községek is alakultak, tehát a telepítés bizonyos értelemben nem szünetelt teljesen, bár a sajátképeni cél ez időben főleg az állami birtokok eladása volt, mit az is bizonyít, hogy a telepések, illetőleg vevők csak részben magyarok, azonban németek, sőt tótok és románok is feles számmal vannak az újonnan keletkezett községek lakosai közt. Az új települők boldogulása tisztán attól függött, jó vételt kötöttek-e, vagy kedvezőtlent; a sorsukról való gondoskodást, előmenetelüknek folytonos és céltudatos ápolását az állam nem tartotta feladatának, legfeljebb néhány évi adómentességet biztosított az új lakosságnak.

Lényeges fordulatot képez a telepítés ügyében a 80-as évek elején keletkezett azon társadalmi mozgalom, mely a csángók visszatelepítését törekedett megvalósítani. Itt már a nemzetiségi eszme a mozgató erő,

a czél pedig a Székelyföldről a múlt században Bukovinába és Romániába kivándorolt csángókat a visszatelepítés által egyrészt az eloláhosodás veszedelme elől megmenteni és a magyar nemzet számára visszanyerni másrészt őket a nemzetiség-lakta vidéken letelepítvén ott a magyar elemet szaporítani s őket a magyarság újabb erős védbástyájává tenni.

Habár ezen visszahonosítási akció kudarcot vallott is, mert a kijelölt földet a Duna árja többször elöntötte s a töltésezési munkában a csángók nem versenyezhetek a gyakorlott alföldi kubikosokkal, annyiban még is volt annak haszna, hogy érdeklődést keltett az ügy iránt és számos jobban sikerült telepítés kiindulási pontja lett.

Ez időtáiban keletkeztek Tisza Kálmánfalva, Wekerlefalva, Gyulafalva, Szapáryfalva, Szapáryliget, Bethlenháza, Gizellafalva, Józseffalva, Ó-Telek telepes községek, úgy a székelykevei, gyoroki, sándoregyházi és hertelendy-falai eredetileg csángó telepítések.

III. Újabb telepítéseink.

A mint a telepítés nagy nemzetiségi s közgazdasági jelentőségét úgy a nemzet, mint a kormány mindinkább felismerte, a telepítés is mindinkább önczél lesz s már nem csupán a birtokeladások kedvéért történnek a telepítések.

Külsőleg is kifejezést nyer a fiskális szempontok háttérbe szorulása abban, hogy 1890-ben a telepítési ügy a pénzügyminisztériumból a földművelésügyi miniszter hatáskörébe helyeztetett át. Néhány év múlva, 1894-ben, új telepítési törvény is alkottatott, melynek feladata lett volna a telepítés egész rendszerét szabá-

lyozni, egyidejűleg 3 millió frttal telepítési alapot létesített a törvényhozás s ezt telepítési célokra a földművelésügyi miniszter rendelkezésére bocsátotta. Azon idő óta, hogy ezen minisztérium vette át a telepítési ügyek vezetését, a kir. kincstár következő fontosabb telepítéseket foganatosította. Erdélyben, Nagy-Sármás és Vicze, mindkettő magánosoktól vett birtokon eszközöltetik, de még sokkal fiatalabbak, minthogy róluk véleményt lehetne mondani, továbbá Felső-Muzslya, Nagy-Becskerek határában, Vadászerdő Temesvár közelében, a nagy városok biztos piacának közelléte s így belterjesebb kultúra lehetősége folytán szép jövőnek néznek elébe, végül *Igazfalva* és *Bodófalva* Krassó-Szörénymegyében, előbbi 3355 hold területen 1250, utóbbi 4411 kat. holdon 1300 lakossal. Az utóbbi két telepítést körülbelül tipusa gyanánt lehet tekinteni a kincstári birtokokon tervezett nagyobb számú telepes községnek s így legcélszerűbben azok viszonyainak tárgyalása kapcsán ismertethetem az újabb állami telepítések vezéreszméit s mondhatom el azokra vonatkozólag saját nézeteimet. Szembetűnő, hogy az alapítók előre megállapított eszméiket s elveiket gyakorlatilag is megvalósítani akarták az új községek létesítésénél s azok ügyét már azért is nagy buzgalommal s ügyszeregettel karolták fel.

Egyik alapelv volt, hogy vegyesajkú telepítvények alkotása kerültessek, hanem az új lakosság külön községet alapítson. Ezen rendszernek megvannak a maga jó oldalai is, de azért az általánosítás sokszor ezen a téren is káros.

Így a szóban forgó két község közül Igazfalvánál feltétlen helyes és szükséges volt külön község létesítése, Bodófalvánál hibának tartom. Ezt ugyanis Bálincz

községtől, hol a bégai járás főszolgabírói hivatala székel s a hivatalnokokon kívül egy nagy fűrésztelep alkalmazottjaiból s néhány kereskedő és bérlőből álló, meg lehetős számú intelligencia lakik s mely község nagy hetivásárokkai bír s nagy vidék központja, csak egy magánbirtok választja el, ezt a pár száz hold földet jutányos áron meg lehetett volna venni, de attól eltekintve is az új lakosságot a régi román helységhez kellett volna telepíteni.

Szükségesnek tartottam ezt felemlíteni a jövő telepítések szempontjából, mert azon vidéken még 15,000 hold terület lesz a közeljövőben betelepítve, tehát legalább a hibák ismétlését kerülni kell. így például Facset környékén legközelebb létesítendő telepítvénynél feltétlenül előnyt adnék a hozzátelepítésnek a külön község felett s remélem is, hogy az intézőség ezt fogja javaslatba hozni s a német és román Facset mellett a magyar Facset is megalakul, melynek az intelligentiára támaszkodó magyar lakossága az egész vidék felett dominálni fog. Másik alapelv gyanánt tekinthetjük azt, hogy a kormány minden községbe egy vallású s egy vidékről származó telepeseket igyekezett összehozni. Ezt az elvet már inkább tudom helyeselni, főleg abból a szempontból, hogy így könnyebben viselheti el a lakosság a hitközségi kiadások terheit.

Harmadik elv, mely az újabb telepítések legtöbbszörénél szigorúan betartva lett, hogy a földbirtok egyenlő területtel és csupán kisbirtokosok közt osztassék ki, így pl. Igazfalván minden telepes 17 hold szántóföldet és 3 hold legelőt, Bodófalván 13 hold szántót, 3 hold legelőt s félhold szőlőterületei kapott.

A telepállományok egyenlőségét állítólag a demokratikus felfogás kívánná, ha 50-60 vagy 100 holdas

birtokok is telepíttetnének, ebből veszélyes parasztarisztokrácia fejlődne. Hát ezt a felfogást épen nem osztom. *Nagy tévedés azt hinni, hogy a birtokalakulást és megoszlást előre meghatározóit elvek szerint lehet megállapítani s a dolog természetes rendjét bizonyos lortátokba bele lehet kényszeríteni.* A helyes birtokmegoszlás nem előre megállapított szabályok, hanem az illető községek fekvése, a lehetséges művelési ágak és a talaj természete szerint alakul.

Például ha a talaj nehéz, kötött úgy a szántáshoz négylovas iga kell, már pedig ily iga 12-15 hold szántóföldön ki nem használható, mert csak 2-3 hétig van rá szükség, azon túl az iga éven át hever, ha csak sok fuvar nincs vagy felesmunkálatra nem lehet földet kapni, ez pedig nincs ott, hol mindenkinek egyenlő nagyságú földje van. Kötött talajú földeknél tehát nagyobbak kell lenni a birtokegységnek, hogy a tulajdonos megélhessen, mint könnyebb földeknél, hol két ló is elég az ekébe. Rossz talajon ismét más gazdálkodást kell folytatni, mint a televényföldön s a gyenge minőségű föld szintén nagyobb birtokegységet von maga után. Igen apró parcellák tulajdonképpen csak olt volnának gazdaságilag megengedhetők, hol nagy fogyasztópiaczkok közelléte a termények jó értékesíthetőségét biztosítja s hol a földet vetemény alá is lehet használni. Ha ez a kedvező előfeltétel nincs meg, úgy a túlságosan apró birtok csak nyűg és teher a telepesnek, mert az nem hoz annyit, hogy a törlesztési részleteket rendesen fizethesse és meg is élhessen, ellenben annyira leköti, hogy attól napszámra, vagy kubikmunkára nem mehet. A telepesnek kiosztott birtokállomány még most elég nagy arra, hogy abból egy család megélhessen, de a következő generációkban

már bizonyosan nem lesz elég s így nem lehet helytelen a telepesnek alkalmat adni, hogy munka és szorgalom által gazdaságilag haladhasson s több földet szerezhessen. Ha már a földek egyenlősége a jövőben a különböző családi viszonyoknál fogva úgy sem tartható, a jelenlegi egységeket nem a minimális tételnél kell kezdeni, a mi körülbelül a régi negyedteleknek felel meg, hanem egész és fél telkeknek megfelelő területtel is kell földeket kiosztani, hogy a lakosság gazdaságilag előrehaladó részének később alkalma nyíljk földek vásárlására.

Miután az alapítani tervezett krassó-szörény-megyei telepítések földje túlnyomó részben gyengébb minőségű, mint a többször említett két községé, melyek határa a Béga-völgyben terül el, míg a telepítésre szánt földek partos helyen fekszenek, ezeket apró birtokosoknak kiosztani szerintem elhibázott dolog volna. Ezen községeket inkább az alföldi nagyhatárú parasztfalvak mintájára kellene megalkotni, nagyobb földekkel, sok legelővel, nagy és szép jószágállományyal rendelkező gazdáknak volna ezen hely alkalmas. Velük együtt munkásokat is lehetne telepíteni, kik házat s csak veteménynek való ásóval, kapával, eke nélkül megművelhető földet kapnának a község közelében, kik továbbá a nagyterjedelmű közös legelőket teheneik, sertéseik, aprójószáguk részére szintén használhatnák. Czélszerű volna a határ egy részét egyelőre ki nem osztani, hanem feles művelés vagy bérbeadás által értékesíteni és ezen munkáscsaládok részére az eladást későbbre fentartani, mikor már a törekvőbbek gazdaságilag megerősödtek. Az sem helytelen, mit többen hangoztatnak, hogy a telepítés alkalmával néhány közép-birtok kihatásáról is czélszerű volna gondoskodni és

ez által oly elemet megteremteni, mely minden téren hivatva volna a kisebb birtokosok vezetésére.

A telepállomány elégtelen volta azonban inkább a jövőben lesz érezhető, most sokkal nagyobb baj és sérelem, hogy a telepítés sehol sem volt eléggé előkészítve s a telepesek nem kaptak gazdasági művelés céljaira alkalmas földeket. Ez a főoka annak, hogy bár a kincstár igen olcsón adta az igazán jó minőségű földeket, így Bodófalván kat. holdját 45 firt 75 krért, Igazfalván 50 írtért, mégis a telepesek nagyon el vannak keseredve s nem győzik panaszolni, mennyire meglettek károsítva. A telepeseknek május havában osztották ki a földeket, mikor már elvoltak késve a tavaszi munkálatokkal, de nem is lehetett a földeket munkába venni, mert még a házhelyek is tele voltak tuskó val. Mikor odajöttek, azt sem tudták, mihez fogjanak, a szántóföldeket kezdjék-e irtani, a házépítéshez való anyagot hordják-e vagy családjukat s ingóságaikat hozzák-e elő. Így az első év eltelt a házépítéssel, a másodikban sem sokra mentek még az irtással. A sok hurczolkodásban a lovak eldőglöttek, másikat kellett venni, magának s családjának élelmiszereket készpénzért beszerezni, úgy, hogy mielőtt valamihez hozzáfoghatott volna a telepes, összes megtakarított pénzecskéje elfogyott. így boszulta meg magát az a törekvés, hogy a telepes takarékosági szempontból maga építse fel lakhelyét s maga irtsa ki földjéből a tuskót és tövist. A tuskóirtáshoz nem is ért az alföldi ember, a ki nem szokta, nem tudja annak csínját-bínját s nem halad vele semmire. Ehhez tehát vagy oláh napszámosokat kellett fogadni, vagy az irtásért 3-4 évi használatra kiadni a földet. így éveken át nem volt semmi jövedelme a telepesnek s a készből kellett élnie, azonkívül építeni, közmun-

kákat, mint utak készítését s kavicsolását végezni, árkokat készíteni, mert víztől sem voltak mentesítve a földek s ennek eszközlésére csak 5-6 év múlva a kiosztás után jelent meg a kulturmérnökség kiküldöttje. Mikor már csakugyan be lehetett volna vetni néhány hold földet, mindenből ki volt fogyva a telepes, még a vetőmagért is kölcsönpenzre szorult, a termést pedig előre eladni kényszerült. El is nevezte aztán a néphumor az új lakhelyeket Krassó-Szögénymegyének. Ezen viszonyok következménye, hogy az a birtokos, kit a kincstár letelepít, ritkán maradt meg, a legtöbb örül, ha jogát valakire átruházhatja, ki neki némi kártérítést ad s új tőkét fektet a vállalatba; ez az oka annak, mit műnyelven a telepesek gyakori változásának neveznek.

Összehasonlításként érdekesnek tartom feltüntetni, mennyi földet művel meg az alföldi felesmunkás, kinek vagyoni helyzete körülbelül olyan, mint a telepeseké.

Kis Mihály szentesi ember a múlt évben 80 hold felesföldet 1100 Π ölével munkált hat lóval s két jó Sack-féle ekével. A földből 40 holdat búzával vetett be, 10 holdat tavaszi alá felugarolt. másnak pénzért szántott búza alá 17 hold földet, holdját 3 frtjával, azonkívül dinnyetermelőknek ugyanannyiért 15 holdat, egy holdat pedig répa alá 10 frtért 12 coll mélységre szántott fel még az őszzsel, tavasszal 30 hold földet szántott meg. Ő ugyan saját szája vallása szerint nem tartozik egészen a rendes emberek sorába, mert ha dolog van, egy nap alatt szeretné elvégezni, de azt tartja, hogy 80 hold feles földből jó szántóvető ember 4 lóval és egy ekével őszzsel 40 hold búzát s 20 hold ugart, tavasszal a többit jó munkával elvégezheti, úgy, hogy abban semmi időközbevágás nem akadá-

lyozhatja. Azért még nem kell a jószágot zavarni, csak jó rendesen hajtani, hogy ne andalogjon. Elképzelhető, hogy ha ilyenforma ember elmegy telepesnek s évek múlva bírja annyira vinni, hogy pár hold tiszta földje legyen, mint áldja az a telepítés eszméjét, de még azt is, a ki feltalálta.

Legújabb időben ezen viszonyokban javulás állott be, mert most a kormány holdankint 40-50 frt előleget bocsát a telepesek rendelkezésére irtási czélokra s így azok földjeiket rövid idő alatt rendbehozhatják.

A telepítési viszonyok ismertetésénél igen fontos még azon rendszer, melyben a lakházak felépítése történik. Az eljárás e tekintetben nem egységes az állami telepítésnél. Igazfalván a telepesek házát a kincstár építette fel s annak költsége a földek árával együtt törlesztendő. Bodófalván ellenben mindenki maga épített és pedig oly drágán, hogy a ház sokszor többbe jött, mint az összes földek vételára. Tehát a költség tekintetében is jobban jár a telepes, ha az épületeket készen kapja; a gazdasági hátrányokat, melyek az építkezéssel való elfoglaltsággal járnak, már említettem. Oly vidékeken, hol az állam nagy terjedelmű erdőket tartat le azért, hogy azok területét telepesek részére szántóföldekké változtassa, már a letárolás iránt kötött szerződésben gondoskodni lehetne és kellene is, hogy a legolcsóbb áron elegendő faanyag álljon rendelkezésre az építkezés céljaira.

Felemlítem még a telepítési rendszer ismertetése céljából, hogy az állami telepítvényeknél, ha a telepesek a tulajdonjognak az első vételári részlet lefizetése után történő telekkönyvi bekebelezésétől számított 15 éven belül ingatlanaikat másnak, mint törvényes leszármazóiknak, vagy házastársuknak kívánják elide-

geníteni, a kincstárt a törvény értelmében elővásárlási jog illeti meg, továbbá, hogy a két évi törlesztési részlettel hátralékban maradók a telepből sommás birói úton kimozdíthatók.

Áz elmondottakból kitűnik, hogy a földművelésügyi kormány a telepítés ügyét nagy szeretettel és buzgósággal karolta ugyan fel, de minden jóakarattal mellette eleinte számos hiba történt több helyen, a miket csak utóbb hoztak helyre és pedig leginkább a mostani földművelési miniszter úr idejében. A jövő telepítések szempontjából már előadott javaslataimon túl még néhány, szerintem helyes intézkedés megvalósítására merném a telepítés terén működő s ez ügy körül nagy érdemeket szerzett férfiak figyelmét felhívni.

IV. A telepes községek szervezése.

A telepes községek legnagyobb hibájának tartom, hogy magáról a községről, annak gazdasági erejéről s fennállásának biztosításáról nem történt kellő gondoskodás. Egészséges állapotok nem lehetnek oly földművelő lakosságú községben, mely maga is nem bír megfelelő földbirtokkal, ily községekben a pótadók igen nagyok, mivel a községi élet összes terheit azokból kell fedezni s a község minden haladása közigazgatási és kulturális téren a pótadók emelését jelenti.

Ezért célszerűbbnek tartom, ha a helyett, hogy a telepesek közt legelőnek való föld is osztatik ki, melyet úgyis közös jószáglegelőül használnak, a község nagyságához és a helyi viszonyokhoz képest meghatározott terület községi vagyon gyanánt közlegelőül hasítottatik ki. Annál is inkább, mert a község alkotásakor ily közvagyon létesítése alig ütközik nehézségbe, a föld-

nek akkor még csekély értéke van, de ez az érték a község fejlődésével mindegyre fokozódik, az eredeti érték négy-öttszöröséig is emelkedhetik, tehát a község jó vagyoni helyzetének az elgondolható legjobb alapja. Végtelen fontossága van ily közlegelőnek, melyből csorda és csürhejárás, ló- és libalegelő kitelik, mert általa minden földművescsalád azon helyzetbe jut, hogy háztartását tejjel és zsiradékkal elláthatja. Az asszonyok s gyermekek elbánhatnak a tehénnel és aprójószágtenyésztéssel is foglalkozhatnak, mi szintén jövedelmező ; az asszonyok munkaköre tágulna s a mi fő, a ház körül találnának hasznos foglalkozást. A sertés- és lúdhizlalás pedig fontos téli foglalkozás és kivált ha a lakosság szaporodik s birtoktalannak is nagyobb számmal lesznek közte, nem megvetendő kereseti forrást képez. A szegényebb néposztály életfenntartására a nyári aratási munkán kívül legfontosabb jövedelmi források ezek s szinte hihetetlen, mily nagy összegre megy az abból nyert bevétel, így például Szentés városa elsőrendű gabonatermelő hely s a hatvannyolcezer katasztrális holdat tevő határból mindössze alig 1000 hold a községi birtok, abból is egyharmad része szántóföld és kaszáló ; a határban fel van törve minden föld, a mi csak szántóföldnek valamennyire is alkalmas, mégis a gabonából és a jószágtartás s hizlalásból eredő jövedelmek összege egyenlő nagyságú. Megbízható üzletemberektől beszerzett adataim szerint ugyanis kivitelre kerül évenként: búza kb. 150,000 mm. 7 írtjával 1.050,000 frt, míg lúdból 460,000 frt, baromfiból 200,000 frt, tojásból 30,000 frt, tollból 150,000 frt, hizott sertésből 80,000 frt, szarvasmarhából és juhokból 80,000 frt, lovakból 30,000 forint, összesen 1.030,000 frt.

Igaz, hogy a legelők elégtelensége miatt nagy a behozatal sovány lúdban s sertésben is s a hizlalás miatt soha nincs kivitel kukoricza és árpában, de az eredmény mégis meglepő; a legutóbbi szűk esztendőben a jószág- és baromfikivitel értéke sokkal felülmulta a kivitt gabona értékét. Méltán várható, hogy a délvidéki viszonyokban nagy átalakulás lesz, ha elegendő nagyságú közlegelő áll a telepesek rendelkezésére ; hogy csak egy körülményt említek, az oláh tenyészt ugyan ludat, de nem hizlalja, sőt meg sem tépi, mert az fáj neki.

A községi legelőn kívül, mely lehetőleg minél nagyobb terjedelmű legyen, kisebb és pedig szántóföldeket kell még kihalászni a jegyző, pap és tanító számára, hogy ezzel is a lakosság készpénzkiadása valamivel csökkenthető legyen. A templomot és iskolát leghelyesebb, szerintem, ha az állam építteti fel ugyanakkor, mikor a lakházakat, mert, mint említettem, azt tartom helyesebbnek, ha a telepesek legalább a főépületeket készen kapják.

Kérdés most már az, hogy ezek költsége, továbbá a közcélokra átengedett terület értéke hozzácsatoltassék-e az egyes telepek vételárához vagy nem. Erre elegendő támaszpontot ad a telepítési törvény, mely a magántelepítőt is arra kötelezi, hogy a templom és más középületek, a jegyző, a pap, tanító s kisdédóvó lakházaihoz szükséges beltelket, úgyszintén az utak s utcák létesítésére szükséges területeket, továbbá a telepítési terület kiterjedésének legalább 5 százalékát közcélokra ingyen átengedje, mely terület megosztandó a községi jegyző, a pap, tanító, iskola, kisdédóvó és a község közt. A közcélra szolgáló terület ily módon való megosztása elég ügyetlen és felületes, de az elv

magá helyes s a mi a magántelepítőre áll, bizonynyal az államra is irányadó és kötelező. Egyébiránt az is teljesen jogosult kívánság, hogy a telepes községekben a közoktatásról az állam gondoskodjék, hiszen akárhány földbirtokos van, ki iskolát állít jószágán. Az ily községekben felállított állami iskola sokkal nagyobb kulturmissziót teljesít, mint a tisztán nemzetiségi vidéken az állami iskolákkal való próbálgatások, ezek üresen maradnak s a rájuk fordított költség nagyrészen kidobott pénz, míg Új-Szentesen már is meg kell az állami iskolát bővíteni s két tanító helyett hármat alkalmazni, mert igen sok német s román gyermek jár az iskolába. Vegyes lakosságú területen az idegen nemzetiségűek sokkal inkább érzik a magyar nyelv elsajátításának szükségét, de sokkal inkább lehetséges is az magyar községben, azért a német és román szülők szívesen járatják gyermekeiket ily községben levő iskolákba, a magyar és német családok közti azt a régi szokást, hogy a családok egymás gyermekeit néhány évig kölcsönösen tartják, kicserélik, már is kezdik gyakorolni.

Míg az állam saját birtokán telepít, addig a köz-célokra átengedett területek nem képeznek külön terhet, másként áll a dolog, ha a telepítés céljaira vásárolt birtokon alapít az állam új községet. Ez esetben, úgy hiszem, legcélszerűbb, ha az államkincstár a telepek vételárát megfelelően emeli ugyan, de a vételártól kamatot nem számít; így tőkevesztése nem lesz, a befektetett összeg kamatai fejében pedig marad az államnak egy virágzó új község. Közvetett úton az adóképeség emelése által bőven megtérülnek az elvesztett kamatok. A betelepítendő puszta jóformán csak földadót fizet az államnak, az 500 millió frtot meghaladó állami bevé-

telekből pedig csak 26 millió, vagyis nem sokkal több mint 5 százalék folyik be földadóból.

Általában, ha az a kapitalistikus felfogás érvényesülne, hogy *a föld egész árával tartozó ember, ki már az áttelepülés költségeiben nagy pénzáldozatot hoz, a vételár minden krajczárjától, mint valami kölcsöntőke után, azonnal kamatot fizessen, mielőtt még földjének hasznát vehetné, ez a telepesek boldogulását egyenesen lehetetlenné tenné s a telepítés céljaival ellenkezik.*

Egyébiránt ez is csak megerősíti azon állításumat, hogy a telepítés csak az esetre, érheti el célját, ha a földek gazdasági művelés alá alkalmas állapotban, tehát tuskótól s tövistől kitisztítva, vízmentesítve és csatornázva adatnak át a telepesnek.

Az ő feladata a mezőgazdasági munka, ahhoz kell látnia s egy napot sem szabad más teendővel elvesztegetnie.

Természetesen a földek rendbehozatalának költsége a föld árához hozzászámítható, de ezt a telepes szívesen fizeti, mert azonnal hasznát látja.

Örömmel említem meg, hogy értesülésem szerint a jelenleg Krassó-Szörénymegyében letárolás alatt levő óriási erdőterület azon kötelezettséggel lett kiadva, hogy vállalkozó a földet a tuskótól is megtisztítja.

Ebben már egy jól átgondolt helyes telepítési rendszer bizonyítékát látom. Hogy hasonlaltal éljek, az állam eddig úgy járt el, hogy megmulatta a telepeseknek a szigetet, hol új hazájuk lesz, át is szállította őket oda, de mikor elérték a partot, tovább nem igen törődött vele, hogyan boldogulnak. Pedig az állam gondoskodásának ki kell terjedni a gyenge ültetvényre mindaddig, míg az az új talajban gyökeret ver s megizmosodik. E szempontból néhány más oly intézményre

volna még szükség, mi jelenleg a telepes községekben hiányzik. így például czélszerű volna, ha az első években gazdasági szakoktatót, méhészeti és szőlőmívelési vándortanítókat rendelne a kormány a telepes községekbe, de olyanokat, kik a helyi viszonyokat ismerik s ezekről a telepeseknek alapos felvilágosítást s oktatást adni képesek.

Mily nehezen tanulja meg az alföldi ember, hogy némely talajon a kukoriczát nem czélszerű ültetni, hanem vetni kell, hogy a vályogtalajban a szántást, lehetőleg még az nap be is kell vetni s elboronálni, mert nagyon hamar kiszárad, hogy kell azon a talajon vízlevezető barázdákat csinálni, a mire otthon nem volt szükség; mily jó volna, ha ezeket nem a maga kárán kellene a magyarnak megtanulni. Tisztelem a kisdedóvók intézményét, melyet a telepítési törvény oly igen nagy figyelemben részesít. De ez talán mégis csak előbbvaló volna annál. De még talán egy községi magtár építése, hol terményeikre előleget kapnának s községi hitelszövetkezet, mely személyes hitelképességük alapján olcsó kölcsönben részesítené az új lakosokat, kiket a távoli városokban levő pénzüintézetek vezetői nem ismernek, szintén sürgősebb természetű életszüksége volna az új községnek a kisdedóvónál.

Mindezekből most még mit sem látni, sőt nagy megütközéssel tapasztaltam, hogy a telepések túlnyomó nagy része, kiket az állam nagy kedvezményekkel hozott az új otthonba, hol nemzetiségi s kulturmissziót kellene betölteniök, gabonauzsora áldozatává lett s megfelelő gondoskodás hiányában oly kötelezettségekbe bonyolult, melyekből szerencsés évek hosszú során át is alig lesz képes kilábolni.

Némelyiknek már nem sokat ér a jó termés se csak az segítene, ha bankó teremne, a mint mondani szokták.

V. Az állami telepítés határai.

Ezekben ismertetvén az állami telepítések viszonyait, még arra kell rámutatnom, hogy az újabb időkben az összes számbavehető telepítések mind a délvidéken történtek. Ezen körülmény az állami telepítés jövő irányára is útmutatásul szolgál. Az állam kiválszólag ezen túlnyomóan idegen nemzetiségek-lakta területen hivatott a telepítési ügy vezetésére, itt és Erdélyben teljesíthet annak szerencsés megoldásával nagy nemzeti feladatot. De az eszközök is, melyekkel e célt elérheti, főleg itt állnak az állam rendelkezésére.

Mindazon megyék, melyek területének 5%-át kincstári birtok képezi, az egy Borsódmegye kivételével, mind az ország délvidékén vannak ; ezek : Bács-Bodrog-, Csanád-, Krassó-Szörény-, Temes- és Torontálmegyék. âzon ötven község közül is, melyek szántóföldje és rétje a 3000 holdat eléri, 37 van ezen a vidéken és pedig: Bács-Bodrogban 16, Temesben 6, Torontálmegyében 15 ily község van, ezek közt lehetnek olyanok is, hol a községi birtok egy részét, kivált ha az államjakkal határos, fel lehet használni a telepítés céljaira.

Ha ezen területek kimerülnek, úgy a nemzetiségileg exponált országrészekben magánbirtokok megvásárlása útján kell az államnak tovább folytatni a megkezdett művet és épen itt áldozatoktól sem szabad visszariadnia, kivált oly helyeken, melyek valamely nagyobb város, megyeszékhely vagy más fontosabb pont közelében vannak, melyen a magyarság megerősítése különös fontossággal bír.

Nagy óvatossággal kell e tekintetben eljárni s óvakodni kell az erők szétforgácsolásától, mert csak jól megválasztott helyen történő telepítés lehet maradandó. Az egyes országrészek nemzetiségi viszonyainak alakulása arról győzhet meg mindenkit, hogy az általános irányzat, melyet a viszonyok változása követ, az, hogy mindinkább nagy zárt nemzetiségű területek alakulnak, az ily területen lévő más nemzetiségű lakosság lassankint beolvad a köröskörül túlnyomó számmal lévő nemzetiségbe. így nyelte el a felvidéki tótság a német és magyar szigeteket, míg az Alföldön sok tót község a magyarosodás útján van. A hunyadmegyei magyarság s a krassó-szörénymegyei németek beolvadása a román fajba hasonlóképen történt.

Tehát jobb, ha egyes nagy területekkel, mint a magyar nemzetiségre nézve elveszettekkel számolunk s itt csak a magyar állam tiszteletét s uralmát, iparkodunk fentartani s megerősíteni, magyar lakosságot pedig csak oda telepítünk, hol az biztos alapra támaszkodhatik. Különösen óvatosnak kell lenni ott, hol román elem közé akarunk magyar lakosságot beékelni, mert míg a német és tót aránylag könnyen magyarosodik, a szerb lakosság pedig a magyar és német elemmel szemben gyorsan tért veszít s földjeit ezeknek eladva, visszavonul, addig a román minden tekintetben a legszívósabb ellenállást fejt ki. Mivel egy nagy nemzeti-ségi tömegben él, nincs ráutalva idegen társalgási nyelv elsajátítására; mint minden román faj, nehezen is tanul idegen nyelveket, míg az ő nyelvét minden idegen könnyen megtanulja, úgy, hogy a vegyes nyelvterületen saját nyelvén kénytelenek vele beszélni a más nemzetiségűek. Ehez járul, hogy kis földbirtoka csaknem minden román családnak van, öröklés esetén

ez a legidősebb fiúra száll, a többiek csekély kielégítést kapnak s vagy mint cselédek szereznek annyit, hogy pár hold földet vehessenek, vagy elmennek vőnek oly családba, hol a birtokot leányok örökölték. Ezen a magyar köznép szokásaiból teljesen eltérő öröklési rendszer folytán a birtok állandóan a család kezén marad s el nem idegeníttetik. A földbirtok megtartását nagyban elősegíti még a román nép kevés igénye s az a gazdálkodási rendszer, melyet folytat.

A gazdálkodás súlypontja náluk még a jószágtenyésztésben van, mely téren nagy tökélyre is viszik; kis oláh községekben oly sok és szép jószágállomány van, minőt magyar vidéken látni nem lehet; a nép főtápláléka nem a búza, hanem a kukoricza, melyet a jól megrágyázott s igen jól megmunkált földekben sokkal nagyobb sikerrel műveinek, mint a magyar telepesek. Ily életmód mellett sok román paraszt meggazdagodik, a szegényebb osztály pedig, bár a gazdagabbak, a községi uzsorás és saját papja részéről sokszorosan kizsákmányoltatik, mégis nagy nyomorgás és koplalás árán bár, helyét a küzdelemben megtartani képes. A román paraszttól földjét megvenni s őt elvándorlásra bírni nem lehet, azonban épen korlátolt igényei folytán és mivel birtokszerzés kedvéért áldozatot hozni, vagy magát megerőltetni, a jövő kedvéért többet s szorgalmasabban dolgozni nem hajlandó s legtöbbször fél is belevágni nagyobb vételekbe — terjeszkedésre sem igen alkalmas és könnyen túlszárnyalható, ha a rendelkezésre álló állami és magán nagybirtokok telepítés céljára okosan és következetesen felhasználtatnak.

Hogy az állami telepítés e téren jelentékenyebb eredményeket érhessen el, ahhoz jól meggondolt terv, széleskörű gazdasági ismeretek, jelentékeny pénzesz-

közök és az államhatalom egész súlyának igénybevétele, minden faktornak, mely felett rendelkezik, egybevágo közreműködése szükséges. A különböző tényezők ezen egyöntetű működése eddig sok esetben nem volt meg s elégszer volt rá eset, hogy az állam jobb keze nem tudta, mit csinál a bal.

Különösen a községi jegyzők, kik, mellesleg megjegyezve, nemzetiségi vidéken csak ritkán magyar származásúak, tanúsítanak kevés jóakaratot, sok a panaszuk a telepések ellen; igaz, hogy ily telepítvény több dolgot ad nekik, mint egész körjegyzőségük.

Viszont a telepések is, kik sokkal előhaladottabb viszonyokkal bíró helyekről jönnek s kiknek otthoni bonyolult ügyeit mind a jegyzőknek kellene eligazítani, örömmel üdvözlik a körjegyzői gyámság alóli felszabadulást, midőn községük külön jegyzői kap s nagyközséggé alakul, vagy mint ők mondani szokták, a községet korosítják (nagykorúsítják). Itt említem még fel azon anomáliát, hogy akárhányszor lehet találkozni vegyesnyelvű vidéken is vámszedőkkel, útkaparókkal, erdészekkel, hivatalszolgákkal, rendőrökkel s más alacsonyabb rangú hivatalos személyekkel, kik egy szót sem tudnak magyarul, a mi megint azt bizonyítja, hogy sokkal rendszeresebben többet lehetne s kellene tenni a magyarosítás érdekében, mint a mennyi eddig történt. Az ilyen állások betöltésére a telepés községek lakosai közt volna elég alkalmas ember, közülök kellene kitelni a szomszédos uradalmak cselédiségének is, mert most a nagybirtokok többnyire magyar kézen vannak ugyan, de területükön idegen nyelv használatos, mert a cselédek s munkások idegen nemzetiségűek. Ezen viszonyok tekintetében is csak az új telepítvények fejlődésétől lehet változást remélni.

Azon fontos hivatás betöltése, mely az állami telepítésre a nemzetiségi vidékeken vár, előreláthatólag hosszú időre igénybe fogja venni mindazon eszközöket, melyek az államnak a telepítés céljaira rendelkezésére állhatnak.

Nem tartozom azok közé, kik az állam telepítési akcióját s az annak érdekében hozott áldozatokat kicsinylik. Azon állítás, hogy a telepítési célokra megszavazott három millió forinttal nem is lehet nagyobb szabású telepítésre gondolni sem, tévedésen alapul, mert az államnak nemcsak ezen összeg áll rendelkezésére, hanem az államjavak is, melyeket telepítési célokra felhasznál, illetve az azokért a telepesektől befolyó törlesztési összegek. A három millió forint inkább csak a forgótőkét képezte ezen műveletnél s e célra jó ideig elegendő. Mindamellett nem messze van azon idő, hogy az összes rendelkezésre álló és telepítésre alkalmas állami birtokok fel lesznek használva és akkor már az állami telepítés határait csakis a rendelkezésre álló, az állam egyéb céljaira nem szükséges pénzösszeg fogja megszabni.

A hol tehát fontos nemzeti érdek nem forog kockán, nem is lehet várni, hogy az állam egyedül teljesítse a telepítési ügy érdekében szükséges összes teendőket ; itt a vezérszerepet a magántelepítésnek kell átvenni.

VI. Magánosok által eszközölt telepítések.

A telepítési törvény egyik célja az volt, hogy kijelölje azon utat és módot, mely által az államon kívül a községek és egyesek is nagyszabású működést fejthessenek ki a telepítési ügy érdekében, de mint ismeretes, ezen törekvés eddig teljesen eredménytelen

maradt és a magántelepítés terén a törvény életbeléptetése óta annyi tevékenységet sem lehet észrevenni, mint azelőtt.

Régebben a magánosokat is gyakran készítette saját érdekük telepítések eszközésére. Legrégibb példái ennek azon munkás községek, melyeket a békésmegyei és más nagy uradalmak létesítettek akkor, midőn a gabonatermelést nagyobb mértékben kezdték üzni. Ekkor már nem jobbágyokat, hanem napszámosokat kívántak telepíteni, azért itt csak házhelyeket osztottak ki, földet nem, vagy csak igen keveset. A nagy munka-alkalom folytán ezen munkás-községek népessége 3000-4000 lélekre is felszaporodott, de a vagyonszerzés lehetőségétől el vannak zárva, mert a községnek határa nincs, az alapításkor elkövetett régi hibák most a földműves-munkásmozgalmakban boszulják meg magukat.

Más körülmények is okot adtak néhány új község alapítására. Így számos nagyobb községhez nagyobb terjedelmű távol eső puszták tartoztak, melyek területe az egyes lakosok közt kiosztatván, ezek gazdasági érdeke a régi községtől való elszakadást s önálló község alapítását eredményezte, az elválás néhol békés úton történt, másutt mindenféle akadályok leküzdése után volt keresztülvihető. Számos új községet alapítottak még az állami birtokok vevői, kik a megvett pusztát maguk közt felosztván, azon telepedtek meg.

Azonban újabban mégis mindinkább csak a birtokeldárábolásra, az úgynevezett parcellázásra szorítkozott a magánosok telepítési tevékenysége. A parcellázások által egyesek szép haszonra tettek szert, viszont a vevők sokszor túlságosan is ki lettek zsákmányolva és nem boldogulhattak. A parcellázásnál minden az adásvételi feltételektől függ és attól, hogy mily tőkével

mennek bele a vételbe az új birtokosok. Egyes vidéki pénzüintézetek azon kísérletei, hogy ily birtokfelosztás a telepítéssel egybekapcsolassák s a telepítés formájában legyen végrehajtva, többnyire nem hozták meg a várt eredményt. Ha az elérni óhajtott nyereség nem volt is túlnagy, sokkal drágább kamatú pénzzel dolgoztak s sokkal rövidebb törlesztési időt engedélyezhettek, mint az a jó telepítés kívánalmainak megfelelő lehetett volna.

Az új törvénytől várt serkentő hatás elmaradását az általános rossz gazdasági viszonyok mellett, melyek földbirtok szerzésétől mindenkit visszatartanak, más okoknak is kell tulajdonítani. Említettem már, hogy a törvény a telepítőtől az utak és utcáknak, középületek telkeinek s a külhatár 5%-ának díjtalan átengedését kívánja. Ezek értékét nem mindig lehet a többi földekre áttolni, mert ez a vételárt esetleg aránytalanul emelné.

A törvény a telepítést még engedély megszerzéséhez köti, minden adattal felszerelt kérvényt kell benyújtani a közigazgatási bizottságnál, ez küldöttségek által helyszíni szemlét tart, a határozatot, akár engedélyezi a telepítést, akár nem, fel kell terjeszteni a földművelésügyi miniszterhez, ki a telepítési engedélyt megtagadhatja, ha a szerződés feltételei a telepésekre oly súlyos kötelezettségeket rónának, hogy ezeknek s a viselendő közterheknek levonása után a telepések megélhetése és gazdálkodásuk sikeres folytatása veszélyeztetve lenne.

Ezek kétségkívül helyes, bár kissé körülményes intézkedések, de vannak a törvénynek határozottan helytelen rendelkezései is, például, hogy a telepések száma s a nekik adandó terület nagysága, mely tíz

holdnál kisebb, nyolczvan holdnál nagyobb nem lehet, a törvényben meg van határozva, úgyszintén az is, hogy az újonnan telepített községeknek akkora területtel kell bírni, hogy azon legalább 150 gazdálkodó telepes elhelyezhető legyen, minélfogva 1600 kat. holdnál kisebb területeken a törvény határozatai nem is alkalmazhatók s annak kedvezményeiből ki vannak zárva, a helyett, hogy a terület és a telepesek száma s egyéb fontos körülmények elbírálása, a telepítési engedély kiadása iránti tárgyalásokra lenne fentartva. Még sokkal nagyobb baj ennél, hogy hiányzik mindenféle törvényes intézkedés a telepítés tárgyát képező földbirtok elosztandó parcelláinak az egyetemleges zálogjogok alól való felmentése iránt.

A telepítésre indító ok gyakran a birtokos azon elhatározása, hogy a földjét terhelő adósságoktól szabadulni kivan, egészben pedig nem képes azt oly áron értékesíteni, mint kisebb részletekben.

A felosztott birtokból sok ember szeretne venni, talán egész községek boldogulása függ azon birtok megosztásától, de azt a jelzálogi egyetemlegesség akadályozza.

Máskor a tulajdonos csupán kisebbíteni akarja birtokát a telepítés által, hogy így adósságait törleszthesse s tiszta, vagy kevésbé terhelt birtoka maradjon ; ez sokszor mezőgazdasági szempontból is helyes, mert talán a birtok túlságosan nagy, egyes részei távol fekszenek s nem munkálhatók meg jól. Ámde az, ki zálogjogot szerzett földjére, mindezt meggátolhatja egy szavával, akár van rá oka, akár nincs. A kinek valaha dolga volt ily bejegyzésekkel, tudja, mily semmis ürügyek alatt tagadják meg még elsőrendű pénzüintézetek is egyes parcellák felmentését a jelzálogi teher alól,

micsoda huzavona szokott lenni az ily ügyek elintézésénél s ha már végre megadják az engedélyt, akkor is csak 2% vagy több előre kikötött díj lefizetése esetén hajlandók erre.

Nagyon is igaz Sehring német tudós azon állítása, hogy az egyetemleges jelzálogok majdnem oly erősen összekötik az egyes birtoktesteket s oly nehézzé teszik a tulajdonosnak a birtok megosztását, mint a hitbizományok. Csak az a különbség, hogy előbbieik aránytalanul nagyobb területeket kötnek le s így sokkal nagyobb mértékben akadályozzák az ingatlanok szabad forgalmát, mint a hitbizomány annyiszor megtámadott intézménye. Első sorban tehát az egyetemleges jelzálogok bilincseiből kell a földbirtokot felszabadítani, hogy a magántelepítésről beszélni lehessen. A német telepítési törvények szerint a nagyobb birtokoknak járadékbirtokká való alakítása, illetve e célból történő elidegenítése esetén nem szükséges az eldaraboláshoz a hitelező beleegyezése, ezt a telepítési központi bizottság azon nyilatkozata pótolja, hogy az eldarabolás nem káros a hitelezőkre. Ez által a törzsbirtokból való lejegyzések tehermentesen történhetnek s a járadék-birtok a járadékon kívül minden más tehertől felszabadítható. Azonban ez sem megoldása még a kérdésnek, hanem szükséges még ehhez oly intézet — járadék-bank — alkotása, mely a föld régi tulajdonosát úgy az ő jelzálogos hitelezőit kielégítvén, azok jogaiba lép, mi által lehetséges a magánbirtokosnak is a járadék-birtokot hosszú időre kiterjedő alacsony kamatozású törlesztés feltétele mellett kisbirtokosok tulajdonába bocsátani.

Az 1890-ik évben hozott német telepítési törvénynek sem lett volna semmi sikere, ha a következő

évben a járadékbankról szóló törvény meg nem alkotott volna s a járadékleveleket az állam jótállásával nem biztosította volna. Az állami jótállás azon befolyás ellenértékéül tekinthető, melyet az állam a telepítés engedélyezésének fentartása által s a telepítési ügynek az állami érdekek szerinti irányítása által gyakorol, de nem is lehetne ellene semmi alapos kifogást felhozni, hiszen első sorban a kormány közegei vizsgálják meg a telepítési szerződés feltételeit s szereznek meggyőződést arról, hogy az újtelepítvény életképes-e? A magyar törvényhozás a magántelepítés tekintetében fél munkát végzett, midőn a magántelepítés feltételeit szabályozta, de a gyakorlati keresztülvitelnek járadékbank létesítése, illetőleg járadék-levelek állami garanciával való ellátásának mellőzése által útját szegte.

Nálunk is alakult ugyan járadékbank, de ez mit sem tehet addig, míg az állami jótállást a járadékleveleknek nálunk is meg nem adja a törvényhozás, Addig mindig önámítás marad azt remélni, hogy a telepítés ügye körül magánosok nagyobb tevékenységet fognak kifejteni s e téren számbavehető alkotások jöhetnek létre.

Addig a járadék birtok elvéről, a magántelepítés rendszeréről s céljairól csak akadémikus discussiókat tarthatunk, ebben tehát csak a legszükségesebbek előadására szorítokozom.

VII. Járadék birtok és belső telepítés.

Járadék birtok az oly birtok elnevezése, melynek tulajdonjoggal való átruházása nem bizonyos vételár, hanem bizonyos állandó pénz- vagy terménybeli évjá-

radék kikötése ellenében történt. A járadék rendszerint megváltható, bár a felek az ellenkezőt, is kiköthetik. Az ily birtokszerzési mód a vevőre igen előnyös, mert az adás-vételkor nem kell neki a vételár bizonyos részét lefizetni, sem a többit a meghatározott időben törleszteni és a birtokot e végből súlyos improduktív adósságokkal megterhelni. E helyett csak bizonyos járadék pontos szolgáltatására vállal kötelezettséget, így összes meglévő tőkéjét mindjárt a birtok s a célszerű gazdálkodás érdekében szükséges befektetésekre fordíthatja, azt üzleti tőke gyanánt forgathatja gazdagságában. A járadékélv a birtok hozadéki értékén alapul és a jogosított által másra átruházható. Az úgynevezett járadékbankok a járadéktőke értékét a jogosítottnak kifizetik, de Poroszországban, hol a törvényhozás a járadékbirtokot s járadékbankot a kilenczvenes évek elején alkotta meg, a járadékbank csak a birtok háromnegyedrész értékéig bocsáthat ki zálogleveleket, a többi úgynevezett magánjáradék marad, melynek értékesítése szintén a járadékbank útján, de más alapon történik. A járadékbank, mely a járadékbirtokok alakítása s a járadék megváltása körül közbenjár, a törlesztést úgy osztja be, hogy abban a megváltási összeg kamata és tőkeösszegének törlesztése is befoglaltatik, végeredményben tehát a járadékbirtok vevője úgy törleszti tartozását, mint a jelzáloggal terhelt birtok tulajdonosa, csak hogy helyzete annyiban még előnyösebb, mert ő a birtok egész értékét járadékban törleszti, a jelzálogos kölcsön pedig a birtok egész értékéig nem terjedhet.

Még a házépítésre szükséges költség nagy részét is kölcsön kapja a telepes, mert az építkezés által származó értékelkedés szintén beszámíttatik a járadék-

birtok megbecslésénél. A régi birtokos kielégítése az évi járadék 27-szeres alapján történik $3\frac{1}{2}$ -os járadék-kötvényekkel, a kielégítési összeget az új birtokos 4%-os járadék alakjában, melyben a kamat s törlesztés befoglaltatik, fizeti vissza. Méltánylandó okokból, így ha a telepesnek házat kell építeni vagy irtást vagy vízlecsapolást eszközölni, a törlesztés csak a harmadik vagy negyedik évben kezdődik, a törlesztési idő rendszerint $60\frac{1}{2}$ év, tehát két emberöltő. Ez idő alatt, míg a járadékból bármily rész fent áll, az állam bizonyos jogokat tart fenn magának, melyekkel a birtok túlságos eldarabolását megakadályozhatja. Az első 10 évben rendkívüli törlesztés is engedélyhez van kötve. Mint telepítési hatóság a már említett központi bizottság szerepel, mely az új telepítés életképességét s a felek közti megállapodásokat megbírálja, ellenőrzi, bírnak-e a leendő telepesek elegendő forgótőkével, különösen jószággal s gazdasági eszközökkel, elrendezi a birtokok tehermentes lejegyzésének ügyét, intézkedik a nyújtandó építkezési előlegek tárgyában.

Mellette oly birtokokon, melyeket az állam telepítési célokra magánosoktól megvett, a telepítési bizottság működik, mely a birtokot átmenetileg kezeli mindaddig, míg fokozatosan a telepesek kezére megy át.

Az állam nem köteles a járadékterhek megváltására a bank közvetítésével, hanem megbíráltatja a felek közti szerződést azon szempontból is, nem lettek-e a telepesek kizsákmányolva, bírják-e viselni a magukra vállalt terheket és csak a központi bizottság ajánlatára áll az állam közreműködése s ereje a telepítő rendelkezésére.

A mi viszonyaink között a járadékbirtok főleg mint az úgynevezett belső telepítés, vagy parcellázás

előmozdítására alkalmas eszköz bír nagyobb fontossággal.

Ez a telepítés azon neme, melynek célja a telepésnek módot nyújtani járadékirtok szerzésére a nélkül, hogy lakhelyéről, megszokott köréből messze eltávoznia kellene. Ennek, az átköltözési költségek megtakarításán kívül, gazdasági szempontból sok más előnyös oldala is van, nevezetesen, ha a felosztandó terület nincs nagyon távol, nem szükséges új község alapítása, mi rendkívüli könnyebbséget képez.

Ez esetben a parcellázott nagybirtok új tulajdonosai saját földjükön építhetnek lakást és a tanyai rendszer minden jó oldalát élvezhetik. Ez a rendszer, a mely lehetségessé teszi magán a birtokon való gazdálkodást s nem kell azt a községből folytatni, a mezőgazdára nézve igen nagyfontosságú, mit legjobban bizonyít az, hogy az alföldi népes községek nagy határain a tanyák mind sűrűbben emelkednek.

Ha pedig a felosztandó birtok a községtől nagyon messze van, úgy, hogy a tanyai rendszer jó oldalai nem érnek fel azon származó gazdasági kárral, hogy az új lakhelyek a községi közigazgatástól, a bíróságtól, az iskoláktól, az orvostól, kereskedőtől és iparostól igen távol esnek, úgy e birtokon új községi szervezet létesítendő ugyan, de nem kell okvetlenül falvakat is alapítani, hanem csak egy központot, hol a kulturális intézmények csoportosítva legyenek s hol a kintlakó nép a szükséges ipari és bolti cikkekhez könnyen hozzáférhessen.

Ily községek már is vannak az Alföldön, például Mesterszállás Jász-Nagykun-Szolnokmegyében, hol csak a községháza, templom, iskola, pap, tanító, orvos lakása képezi a helység magvát, a lakosság szerte-széjjel saját

földjein tanyákban lakik. Ilyen központot képeznek a szegedi határban létesített tanyai kapitányságok is. Falvak alapítása a telepítéssel kapcsolatosan csak az esetben célszerű, ha a parcellázott birtok valami jó forgalmi ponton, pl. vasút közelében fekszik, továbbá feltétlenül szükséges az nemzetiségi vidéken, hol minden község egyszersmind a magyarság védvéra is, melyben a nemzetiség védelmére szükséges fegyverek és eszközök felhalmozva vannak.

A belső telepítésnek, illetve parcellázásnak egyik legfontosabb hatása, hogy általa egészen új néprétegeknek nyílik meg az alkalom földbirtok szerzésére.

A távoli telepítési helyekre való vándorlástól ugyanis sokan idegenkednek. Ezért eddig a telepesek zöme azokból került ki, kiknek oly kicsiny birtokuk volt, hogy abból, mint önálló gazdák, meg nem élhettek, hanem ingatlanuk eladása által pénzhez jutván, az állami telepítvényeken jóval nagyobb föld birtokához juthattak. Sok a telepesek közt az elpusztult gazda is, ki vagyona romjaival menekül a nehéz életviszonyok közül, melyek közt jelenleg az alföldi birtokosok vannak, és távolfekvő olcsóbb földeken próbál szerencsét, hol egyszersmind saját munkáját is jobban szereti érvényesíten, mert otthon, hol mint nagyobb gazdát ismerték, mégis restelli megfogni az eke szarvát.

Ennyire különböző elemekből álló új letelepedőket nem könnyű dolog ellenőrizni, azért törekszik most már az állam lehetőleg egy helyről benépesíteni az új községeket, mert ily tömeges telepítésnél a kormány megbízottja a telepesek anyagi viszonyairól, megbízhatóságukról s egyéb fontos körülményekről szülőföldjükön alapos információt szerezhet, az egyes telepe-

peket otthon, házi körükben és gazdaságukban felkeresheti. Helyi telepítés vagy parcellázás esetén megfelelő telepesek megnyerése még kevesebb akadályba ütközik. Itt különben más elemek is sorakoznának a telepesek közé, nagyobb családú, jómódú birtokosok fiaik részére igyekeznének járadékirtokot szerezni, hogy a családi birtokot ne kelljen nagyon elaprózni, kisbérlők és felesmunkások, ha munkájuk után szorgalom és szerencse mellett kis vagyonkára tesznek szert, örömet fordítanak azt ily járadékirtokok megszerzésére.

Ez különös fontossággal bír a kedvezőbb birtokmegosztás előmozdítása szempontjából oly községekben, a melyek nagyobb birtoktestek által lévén körülvéve, eddig a birtokszerzés lehetőségétől teljesen el voltak zárva, de nagy jelentősége van azért is, mert ily módon a telepítést nagy mértékben lehet fejleszteni és a szegényebb néposztályokat fokozatosan földbirtokhoz juttatni, a nélkül, hogy ez munkáshiányra vezetne. Nagy és jótékony hatása lehet a járadékirtok rendszerének mindenütt, hol nincs elegendő tőke nagyobb birtokok megvételére s ezért a földárak alacsonyabbak, mint ott, hol apróbb birtokok vannak, melyeket könnyebb megszerezni és melyekre nagyobb árak mellett is több vevő van.

A hol az alacsony földárak mellett, a haszonbérek elég magasak, ott a járadékrendszernek jó talaja van, mert a járadékbank útján beszerzett olcsó tőke lehetővé teszi, hogy az egész amortizáció, tőketörlesztés és kamat együttvéve nem lesz magasabb, mint a mit eddig a kisbérlők, kik a bérletet másod- vagy harmadkézből kapták, csupán haszonbérben fizettek. A tapasztalat mutatja, hogy legjobb telepesek azok, kik saját

munkaerejüket fektetik a birtokba, még ha valamivel kisebb vagyonnal bírnak is, mint mások.

Az pedig, ki a birtokvásárláshoz szükséges pénzt saját munkájával szerezte, bizonyára mint kisbirtokos is a legjobban beválik. De míg a munkás oly összeget, mely annak, ki járadékbirtokot megszerezni kíván, szükséges, hogy boldogulhasson, meg nem takarít, nem előnyös ránézve, ha könnyű szerrel ugyan, de súlyos feltételekkel földbirtokhoz jut, melynek nem ura, hanem örökös rabszolgája lenne. Ha lehetséges volna is, hogy a munkás kellő forgótőke nélkül földbirtokhoz jusson, ez magában véve még nem elég, ha hiányzanak a gazdasági feltételek, hogy azt meg is tarthassa. Igaza van a paraszt példabeszédnek, hogy «szép a gazda név, de nehéz viselni». Ha a föld kellő felszerelésére s czélszerű megmunkálására nincs a munkásnak elegendő tehetsége, jobb, ha nem is avatkozik birtokvételebe.

Van már elég drága, nagy házakban nyomorgó telepesünk, kikre a szomszéd birtokokon levő cselédek és felesek azt mondják, hogy «ha ilyen a telepes ember élete sorja, az Isten nekem soha se adjon telepet».

Pedig ezek a telepesek olcsó és jó földet kaptak, hol nagyon szépen megélhetnének, csak hogy elhamarkodva s a viszonyokkal nem számolva történt letelepítésük, mit nagyon jól jellemez az a mondás, a mit épen egy telepestől hallottam, hogy «be kell dőlni az olyan háznak, melynek nincs jó fundamentuma».

Annyi bizonyos, hogy jól tervezett és helyesen keresztülvitt belső telepítés megnyitja a földműves-munkások feltörekvő elemei számára a földbirtok megszerzésének lehetőségét. Ezért tartom rendkívül fontos és örvendetes dolognak, hogy a telepítés és parcellázás hathatós előmozdítását Darányi Ignác földművelésügyi

miniszter programjába felvette s ezen kérdések megoldását egyik főfeladatának tartja. A legügyesebb, legszorgalmasabb munkások már maguk képesek lennének az úgy kellő felkarolása esetén járadék birtokot szerezni, a kevésbé szerencséseknél legalább a gyermekeik remélhetik azt. Így felfelé emelkedő osztály mozgalom keletkeznék, mely az üdvös társadalmi hatás mellett még a népesség számának emelkedése tekintetében is kiszámíthatatlan horderővel bírna. Minden statisztikus tudja, hogy a népesség számának növekedése a megélhetési mód könnyebb vagy nehezebb voltától függ. A magyar faj a születési arány nagysága tekintetében egész Európában az első helyet foglalja el, de már is szembe-tűnő, hogy azon megyékben, hol a munkásosztály megélhetési viszonyai egy évtized óta rosszabbra fordultak s a hol ennek következményeképp agrár-szociális mozgalommal találkozunk, a születések arányszáma is hanyatlásnak indult. Ha most már ellenkezőleg sikerülne ott a megélhetést könnyíteni, sőt a szegényebb néposztálynak földbirtok szerzésére módot és alkalmat nyújtani, ennek a népesedési viszonyok javulása tekintetében bizonyára kiszámíthatatlan kedvező hatása volna. Biztos kilátás nyílik itt igen erős új földbirtokos-osztály teremtésére, a magyar parasztság számának oly nagy szaporodására, mely a magyarság túlsúlyát és az állam magyar jellegét minden időkre biztosítja. A telepítési ügynek épen ezen néptermékenyítő hatásában látom én, gazdasági előnyei mellett főfontosságát és épen ezért halaszthatatlan sürgős teendőnek tartom a megkezdett alkotás mielőbbi teljes betetőzését.

Ily módon lehet, szerintem, legbiztosabban megvalósítani azon nevezetes kijelentést, mely a képviselő-

házban legközelebb Széli Kálmán miniszterelnök ajkáról elhangzott, hogy *«minden magyar ember ideálja az egységes magyar államot az egységes magyar nemzet számára kiépíteni intézményekkel s anyagi és kulturális erejének fejlesztésével».*